

Om rimvanor i västnordisk och dansk balladdiktning

Av Gun Widmark.

När jag för ett 20-tal år sedan följde Christian Matras' undervisning, greps jag av lust att reda ut de färöiska kvädenas förhållande till annan nordisk balladdiktning. Planerna övergavs så småningom men innan dess hade jag hunnit angripa en liten del av ämnet, nämligen rimmen i de färöiska balladerna. Tanken var från början att undersöka i vilken utsträckning rimmen vittnade om främmande påverkan. Denna undersökning tycktes mig emellertid kräva en förundersökning om själva rimtekniken dels på Färöarna, dels i Norden i övrigt. Undersökningen gav kanske inte ett så klart resultat som jag hade hoppats på. Å andra sidan antydde jämförelsen de olika länderna emellan vissa intressanta olikheter som kan belysa den nordiska balladens invecklade historia. Som ett senkommet tack till Christian Matras för det intresse han väckte framlägges här i mycket koncentrerad form de smärre och något större resultat som arbetet med rimmen ledde fram till.

Utrymmet medger ingen fullständig materialredovisning, inte heller de fördjupningar och utrörligare diskussioner som i vissa fall hade varit önskvärda. Jag tar mig under sådana förhållanden friheten att bygga på det material som jag samlade in för 20 år sedan trots att i vissa fall bättre källor hade varit önskvärda. Mitt syfte var att göra vad som numera kallas en pilotundersökning. Resultaten bör ses mot den bakgrunden.

Som grund för undersökningen lades ett någorlunda fylligt färöiskt stickprov, nämligen sidorna 1—320 i *Føroya kvæði* 2 (utg. Matras) samt *Regin smiður* och *Brynhildartáttur* i *Hammershaimbs* utgåva, sammanlagt 6477 rim. Detta jämfördes med ett mindre stickprov ur isländska, norska och danska folkvisor. (De svenska visorna bedömdes som i detta sammanhang mindre intressanta och utelämnades helt.) Det isländska materialet utgjordes av A-versionerna i *Íslenzk fornkvæði I* (utg. Grundtvig-Sigurðsson), 861 rim, det danska av A-versionerna av nr 1—4, 6—10, 90, 121—130, 134 i *Danmarks gamle Folkeviser*, 899 rim, och slutligen det norska av nr 1—23 i *Liestøl-Moes* norska folkviseutgåva, 841 rim. Materialet är långtifrån invändningsfritt. Det är litet och inte alltid allsidigt valt. Mitt intresse gällde fr. a. den västnordiska balladen och det färöiska stickprovet består helt av kväden som enligt Olrik (ANF 6 s. 246 ff.) huvudsakligen har samband med norskt område. Även det danska stickprovet har fått ge stort utrymme åt visor med västnordisk anknytning.

Denna övervikt för västnordiskt material kompenseras beträffande de danska visorna av att rimmen i dem tidigare har behandlats i en uppsats av Brix med titeln *Om stavelserimet i Dansk* (Dania 5, se särskilt s. 207 ff.). Eftersom man a priori vill utgå från att det finns betydande likheter i rimsättet de nordiska länderna emellan, kan Brix' framställning också tjäna som utgångspunkt för den vidare utredningen.

Brix indelar rimmen i fyra kategorier: 1. fulla rim 2. assonanser 3. rimsurrogat 4. rimlösheter. De rena rimmen i danska visor utgör enligt Brix 68—69 %. Siffran är säkerligen för hög, dels beroende på att han räknat med de rim som återförda till ett tidigare språkskede eller till en annan dialekt blir rena, dels därför att han såvitt jag kan se har betraktat rim mellan enstavigt ord och tvåstavigt som rent. Motsvarande siffra för mitt eget danska material blir föga mer än 55 %. De norska och färöiska balladerna har ca 60 % rena rim, de isländska nära 70 %. De otvetydiga rimlösheterna å andra sidan är givetvis få. Det danska materialet har dock dryga

2 0/0 (Brix: 2.1 0/0 i ett prov, 4.7 0/0 i ett annat), det isländska drygt 1 0/0, det färöiska ca 0.5 0/0; det norska saknar nästan helt exempel.

Brix' andra och tredje klass utgör tillsammans de rim där ljudöverensstämmelsen är relativt stor. Den andra klassen, assonanserna, följer enligt Brix vissa regler medan den tredje, rimsurrogaten, utgöres av mer eller mindre tillfälliga rim, »vistnok» aldrig ursprungliga utan inkomna under traditionens gång. Om man — så som Brix menar — verkligen kan hålla isär assonanser och rimsurrogat, skulle det innebära att man hade ett medel i sin hand för att urskilja korrumperade strofer. Ett sådant hjälpmedel vore så värdefullt att man har starka skäl att pröva om Brix' uppfattning är riktig.

Brix' »omtremlige Love» för vokalrimmen är följande: 1. *n*, *m*, *nd*, *nt*, *ng*, *nk*, *vn* kan alternera 2. frikativt *g*, *b*, *d* samt *r*, *v* kan jämföras 3. *ð*, *r* kan rimma med utljudande vokal 4. *ð*, *r* kan rimma med *l* 5. *p*, *t*, *k* kan alternera 6. *r* kan omställas med vokalen 7. Framför utljudande *k*, *p*, *t* kan inskjutas en konsonant och två avvikande konsonanter kan sammanställas på platsen framför dem. 8. En del sporadiska rim som inte hör in under någon av de ovan nämnda klasserna men vars ljudöverensstämmelse torde ha känts som tillräcklig, t. ex. *Horn* — *Ord*, *lyste* — *kysse*. För konsonantrimmen finner Brix det svårare att uppställa några regler. På det hela taget anser han likväl att avvikelserna kan rymmas inom följande kategorier: *a* — *å/æ*, *e* — *ø/i*, *ø* — *æ/å*. Vokallerna är emellertid så »forskydelige», menar han, att de gärna slinker emellan fasta regler.

Då Brix som första grupp bland vokalrimmen, urskiljer nasalassonanserna, stämmer detta utmärkt med förhållandena i de färöiska kvädena. Nasalassonanserna utgör i mitt färöiska stickprov ca 3.6 0/0 av alla rim. Det danska jämförelsematerialet ger ungefär samma siffra, det isländska en något lägre och det norska en betydligt högre siffra. Den i särklass vanligaste assonansen är *m* — *n* (137 fär. ex.), därefter kommer *ng* — *nd* (46 ex.), *m* — *nd* (21 ex.), *nd* — *nn* (18 ex.). Endast

enstaka exempel finns på assonanserna $ng - nn$, $nk - ng$, $nd - nt$, $m(n) - vn$. Det isländska materialet har nästan enbart assonansen $m - n$.

Det danska och framför allt det norska materialet har inte så få (13 resp. 31) exempel på assonanser där den ena rimförbindelsen är nd eller ng . Den väsentliga förklaringen är rimligtvis att nd och ng i dessa språk gått över til enkel nasal. Vid de norska visorna kan man dessutom räkna med möjligheten av ett friare rimsätt, jfr det följande. I de färöiska kvädena kan nasalassimilationer med nd , ng inte ha samma fonetiska förklaring som i danskan och norskan. Snarast vill man kanske betrakta dem som påverkan från främmande ljudskick. Den vanligaste assonansen, $ng - nd$, är emellertid inte särskilt grov eftersom den första konsonanten är identisk i båda rimorden.

Brix andra klass har jag sammanfört med den fjärde och fört in båda under rubriken: assonanser mellan tonande, enkla konsonanter (bortsett från rena nasalassonanser). Också i mitt material rimmar visserligen l oftast med δ och r men rim med andra tonande konsonanter förekommer. Strödda exempel finns också på rim mellan enkel nasal och annan enkel tonande konsonant. De vanligaste typerna inom denna grupp är i mitt färöska material $\delta - r$ (39 ex.), $\delta - g$ (38 ex.), $\delta - v$ (34 ex.), $l - r$ (21 ex.), $r - v$ (20 ex.), $\delta - l$ (16 ex.), $\delta - n$ (13 ex.). Bortfallet av δ och g i färöiskan kunde motivera att flera typer fördes till nästa grupp eller betraktades som rena rim. I det danska materialet utgörs mer än hälften av fallen av assonans $d - r$. Även i det isländska stickprovet är $\delta - r$ klart vanligast. Det norska materialet visar större spridning på de olika typerna. (Kategoriseringen blir emellertid också betr. dem i vissa fall tvivelaktig eftersom man har skäl att räkna med tidigt d -bortfall.) Gruppen är ganska omfattande i det norska och isländska materialet — ca 7 % av hela antalet rim. Motsvarande siffra för Danmark är 5 %, för Färöarna 3 %.

Brix' tredje grupp har jag givit en vidare formulering:

assonans O — utljudande konsonant. I fråga om mitt danska material gäller dock det samma som Brix iakttagit. Gruppen är nästan helt företrädd av typerna O — *r* och O — *d*. Motsvarande assonanser är också de vanligaste i det isländska materialet. De allmännaste typerna i det färöiska materialet är O — *r* (86 ex.), därefter kommer O — *ð* (64 ex.), O — *v* (26 ex.), O — *l* (10 ex.). Även i det norska stickprovet är samma typer rätt väl företrädda men man finner i det också åtskilliga exempel på annars rätt ovanliga assonanser, t. ex. O — *g*, O — *t*. Man möter alltså där ett friare rimsätt också jämfört med det färöiska materialet där f. ö. typerna O — *ð* och O — *g* kan stå för rena rim, jfr ovan. Denna assonansgrupp omfattar över 9 % av de norska rimmen, medan den i det danska materialet endast omfattar drygt 4 %, i det färöiska 3 % och i det isländska 2½ %.

Brix' femte grupp kan utökas till att gälla också geminerat *p*, *t* och *k* men blir ändå svagt företrädd. Visserligen förekommer i det färöiska stickprovet 28 fall av assonans *kk* — *pp* men inte mindre än 24 av dessa visar samma rimord: *stokek* — *topp*. F. ö. finns 12 exempel på rim *t* — *k*; av andra typer uppträder endast strödda fall. Assonanser tonlösa konsonanter emellan undviks således i stort sett. I ännu högre grad än klusilerna gäller detta *s*. Varken det färöiska eller det danska materialet visar exempel på att *s* får assonera med annan konsonant. I det danska och isländska materialet finns endast ett par sådana fall.

Återstående vokalrim har jag sammanfört till en grupp. Att *r* kan omställas med vokalen har jag funnit ett eller annat exempel på i det danska, norska och isländska materialet, inget alls i det färöiska. Brix' sjätte klass är således så svagt företrädd att den knappast ger underlag för någon »lag« för assonanser. Den heterogena restgruppen blir sådana vokalrim, där det ena eller båda rimorden innehåller konsonantgrupps- assonans eller där tonlös konsonant får bilda assonans med tonande. Vid assonerande konsonantförbindelser är en av de båda konsonanterna i allmänhet identisk i båda rimorden.

Rim mellan enkel konsonant och konsonantförbindelse är sällsynt, saknas i det isländska materialet helt. Rim mellan tonande och tonlöst ljud undviks också. De norska visorna förefaller dock att på denna punkt vara mindre restriktiva än de övriga.

För konsonantrimmen kan här redogöras endast högst summariskt. De är, som Brix framhållit, svårbedömda. Under något tidsskede och på något dialektområde kan sådana assonanser ofta ha varit rena rim. Det är å andra sidan möjligt att sådana från början rena, sedermera orena rim, om de blev mycket vanliga, kunde komma att kännas som tillåtna assonanser. De kan ha skapat en större tolerans gentemot konsonantrim överhuvudtaget. Sådana förhållanden kunde förklara att de danska visorna visar en stor och varierad flora av konsonantrim. De vanligaste typerna är i mitt material *a — å*, *e — i*, *y — i*, *ø — e*. Också de färöiska kvädena har många och varierade konsonantrim. De spelar däremot en liten roll i det isländska¹ och norska materialet, där de dessutom ofta förefaller att gå tillbaka på östnordiska rena rim.

Som en särskild art av assonans kan man kanske räkna tvåstaviga rim som är oregelbundna i andra stavelsen. I mitt danska material har jag endast funnit åtta exempel på sådana rimfriheter, alla av mycket lätt art, t. ex. *ende — venner*. De västnordiska språken med sin rika ändelsevariation begagnar sig flitigt av denna frihet. Man kan rimma *friði — ríða*, *lengi — drengjum* för att ta ett par isländska exempel. Särskilt ogenerade är i det fallet de färöiska kvädena som uppenbarligen låter andra stavelsens ljudvärde vara helt likgiltigt. De sammanlagda exemplen på större eller mindre avvikelser i rimmens andra stavelse blir i mitt material ca 700. Även i det norska materialet finns en hel del fall, flera än i det isländska, trots att ändelsevariationen är långt större i isländskan än i norskan.

¹ De isländska balladerna visar dock en hel del rim av typen *inn — mín*, där lång vokal rimmar med kort. Rimorden är i de flesta dylika fall ganska stereotypa.

Det danska materialet visar däremot en annan rimfrihet vid tvåstaviga ord, nämligen att låta ett tvåstavigt ord rimma med ett enstavigt. Man finner samma benägenhet i det färöiska materialet, även i det isländska om än där i betydligt mindre grad. Däremot saknas den nästan helt i det norska materialet..

Denna genomgång av rimvanorna i den nordiska balladdiktningen har — som man kan vänta sig — visat upp flera likheter än olikheter. Det finns i fråga om assonanserna en regelbundenhet av fonetisk art: tonande ljud assonerar inte gärna med tonlöst, artikulationsstället är av mindre betydelse än artikulationssättet. Dessa fonetiskt betingade tendenser är ingenting för Norden speciellt. Wesle har konstaterat dem också i fråga om medelhögtyskan (*Frühmittelhochdeutsche Reimstudien* s. 103 ff.).

Om man som Brix menar kan formulera några »lagar« för assonanserna som mera detaljerat redogör för hur dessa fonetiskt betingade tendenser realiseras, förefaller mig däremot tvivelaktigt. Det verkar snarast som om assonanserna kan placeras in i en sjunkande skala av godtagbarhet. De högfrekventa assonanstyperna är ganska få. Bland de mindre frekventa befinner sig en hel del som antagligen har känts mindre tillfredsställande men inte fördenskull har bedömts som omöjliga. Gränsen mellan assonans och det Brix har kallat rimsurrogat blir följaktligen flytande och det vore säkert förhastat att betrakta ett dåligt rim som indicium på att strofen är korrumpierad.

Eftersom olikheterna i rimskick är mindre påtagliga än likheterna, är de slutsatser man kan dra av dem begränsade. Det är emellertid inte troligt att olikheterna är alltigenom tillfälliga. Då det isländska materialet visar en större kräsenhet i rimbehandlingen än övriga ballader — de har mera rena rim och granntycktare assonanser — sammanställer man gärna denna egenhet med den större regelbundenhet som också präglar deras rytm, se Liestøl i *Nordisk kultur* s. 84. Bakom denna tendens till regelmässighet ligger sannolikt en stark inhemsk tradition. Jämfört med danska rimvanor visar annars

det norska materialet den markantaste profilen. Det har få konsonantrim men många vokalrim, ofta av en rätt opolerad art. De färöiska kvädena visar rimfriheter av flera olika slag men inga som de inte delar med balladdiktningen i något annat nordiskt land. Det mest påfallande i de färöiska kvädenas rimskick är antagligen friheten vid de tvåstaviga orden. De får rimma med enstaviga ord som i Danmark, de kan också rimma med tvåstavigt ord med avvikande senare stavelse, en egenhet som Färöarna delar fr. a. med Norge. Det finns således i de färöiska kvädenes rimskick både drag som anknyter det till västnordiskt område och drag som det huvudsakligen har gemensamt med östnordiskt, i varje fall danskt område.

Det intressantaste draget i den nordiska balladdiktningens rimskick är emellertid fördelningen av manliga och kvinnliga rim som jag undersökt på ett rätt omfattande material. Det färöiska stickprovet kan emellertid tjäna som utgångspunkt. De kvinnliga rimmen är i det ofta flera eller i varje fall nästan lika många som de manliga. Mycket få kvinnliga rim finner man endast i den tvåradigt uppbyggda Finnboga ríma. Även den andra i stickprovet medtagna tvåradingen, Gríms ríma, har stor övervikt för manliga rim. Detta är säkert ingen tillfällighet. För hela det nordiska balladmaterialet tycks nämligen gälla att tvåradningarna praktiskt taget alltid visar övervikt för manliga rim.² Undantag utgör några isländska tvåradingar: Ólafur Liljurós, det i flera avseenden särpräglade Kaupmannakvæði, dessutom Gunnars kvæði, som återger isländskt litterärt stoff och måste antas vara en alltigenom isländsk produkt. De många manliga rimmen i tvåradingen kan hänga samman med att dess grundform kann uppfattas som jambisk dimeter, se Dal, Nordisk folkviseforskning s. 275. Hur tvåradingens förkärlek för manliga rim än bör förklaras

² Det svenska materialet har här som i det föregående lämnats utanför. Bland de danska balladerna har jag tagit täta stickprov utan att finna någon tvåradning som bryter mot den givna reglen.

så vittnar den i varje fall om att fördelningen manliga och kvinnliga rim inte är slumpmässig i balladdiktningen.

Detta tycks också gälla den fyrradigt uppbyggda balladen om än mönstret här är mera invecklat. Det finns fyrradingar som har ungefär samma proportion mellan manliga och kvinnliga rim som tvåradingarna. Andra visar däremot inte sällan en betydande övervikt för kvinnliga rim. Det senare förhållandet är inte väntat om man utgår från antagandet att den fyrradiga balladstrofen har uppkommit genom utbyggnad av en ursprungligen tvåradig visa, se Frandsen, Folkevisen s. 125 ff. Detta antagande är emellertid baserat på den danska balladen. Den typiskt danska genren riddarvisan har mycket riktigt klar övervikt för manliga rim. Ebbe Skammelsøn (A-versionen) har t. ex. 25 manliga och 9 kvinnliga rim, vilket torde vara för riddarvisan ganska typiska proportioner. Det är mot denna bakgrund frestande att räkna med att de ballader som favoriserar kvinnliga rim hör hemma i en annan tradition än riddarvisan, en tradition som inte har sina rötter i den tvåradiga balladen.

I vilken tradition hör det fyrradiga färöiska kvädet hemma? Mängden av kvinnliga rim tyder på att det primärt inte är den danska balladtraditionen. I det material som jag har gått igenom (Føroya kvæði 2—4: 1, Hammershaimbs utgåva av Sjúrdar kvædi och Færøiske Kvæder) utgör de kvinnliga rimmen i allmänhet ca 50 % eller mera. Några få visor har däremot en mycket klar majoritet för manliga rim.³ De kvinnliga rimmens dominans kan till någon del förklaras av att ett bevarat kasussystem skapar flera tvåstaviga ord. Att det inte är hela förklaringen styrker de tvåradiga balladerna där de kvinnliga rimmen aldrig får dominera. Man frågar sig under sådana förhållanden om inte de fyrradiga färöiska balladerna hör hemma i en särskild västnordisk tradition.

³ Dessa undantag är Regin smiður, Guttormur i Hattarmóti, Jatvarðs ríma, Ringur av Íslandi, Margrétu kvæði (i Hammershaimbs utgåva) och Margretu kvæði (i Matras' utgåva).

Om så är fallet, blir nästa fråga vad som kan vara orsaken till att denna tradition har gynnat kvinnliga rim.

Att det finns en västnordisk fyrradig ballad som är skild från den danska har särskilt utretts av Liestøl i Norske trollvisor og norrøne sogor och av Ek i Norsk kämpavisa i östnordisk tradition. I sin smak för bredd, äventyr och starka effekter skiljer den sig frappant från den mera lågmälda och komprimerade östnordiska balladen. Redan Liestøl har framhållit (a. a. s. 227) att denna västnordiska ballad bygger på sagor och hör hemma i Norge och på Färöarna. Om det är en ballad av denna typ som varit grogrunden för de kvinnliga rimmen i de färöiska kväden, så väntar man sig således att finna motsvarande rimförhållanden på norskt område.

En genomgång av Liestøl och Moes folkviseutgåva visar också att det är så. Om man fördelar materialet så som skett i det systematiska registret, märker man en uppenbar skillnad mellan de olika grupperna. Av de 18 fyrradiga trollvisorna har 15 minst 50 % kvinnliga rim, vid de 9 kämpavisorna gäller detsamma för 6 av dem. Går man till gruppen riddarvisor (18 st.) är förhållandet omvänt. Nästan alla har övervikt för manliga rim. Undantag utgör — om vi bortser från det korta fragmentet Bergeliten bondeson — ett par starkt lyriska visor som är helt artskilda från den egentliga riddarvisan och dessutom Herre Per i Rikje, som med sina 10 manliga och 15 kvinnliga rim bryter så starkt mot riddarvisans rimskick att man enbart av det skälet vill avföra den från gruppen. Formelspråket i den synes vara klart västnordiskt. Av utgåvans tre fyrradiga »heilagvisor« har en 50 % kvinnliga rim, nämligen Draumkvædet, vars västnordiska proveniens inte behöver betvivlas. De båda övriga, Liti Kari och Liti Kjersti på båle, har däremot stor övervikt för manliga rim och gör också i övrigt ett östnordiskt intryck. Med stor sannolikhet är de sent långods.

Av isländskt material har jag gått igenom A-versionerna i Íslenzk fornkvæði 1—2. De isländska fyrradiga visorna före-
drar i allmänhet manliga rim — inte oväntat eftersom den

isländska balladen visar stark anknytning till östnordisk tradition, jfr. Finnur Jónsson i *Aarbøger for nord. oldk.* 1914 s. 3 ff. I några fall är dock även här de kvinnliga rimmen övervägande och i allmänhet talar då även andra skäl för att visan i fråga är västnordisk. Kvæði af Loga i Vallarahlið ansluter sig i stilen ytterst nära till de färöiska kvädena och dess motsvarighet på danskt område antas också av både Olrik (*Folkev.* II s. 81) och v. d. Recke (*Danmarks fornviser* 2 s. 339) ha invandrat från Färöarna. Att Kvæði af Knúti í Borg är västnordiskt har v. d. Recke (a. a. 2 s. 236 ff. Jfr. även noterna s. 440 ff.) givit starka skäl för. Kvæði af Herra Pána är av osäkrare ursprung. Dess danska motsvarighet antas av v. d. Recke vara inhemsk på grund av det specifikt danska *Palle < Palne* (a. a. 2 s. 272). Argumentet är nog inte helt avgörande. Att märka är att även den danska visan har övervikt för kvinnliga rim. Säkert västnordisk är Ólafs vísur som innehåller i *Heimskringla* återgivna episoder. Ríka álfs kvæði med enbart kvinnliga rim antas av Liestøl (*Nordisk kultur* 9 s. 87) vara särisländsk. Detsamma kan gälla beträffande de också enbart kvinnligt rimmande *Klerksins kvæði* och *Riddara kvæði*. (En manligt rimmad strof i den senare balladen är uppenbarligen ett senare tillägg.) De genomgående kvinnliga rimmen antyder att dessa ballader på något sätt intar en särställning. Det är annars utmärkande för nordisk balladdiktning att manliga och kvinnliga rim växlar. Island har som nämnts också tvåradingar med övervikt för kvinnliga rim. Det är således möjligt att i den sparsamma originaldiktning av ballader som ägde rum på Island de kvinnliga rimmen favoriserades.

Av danska ballader har jag undersökt A-versionerna i DgF 1—8. Övervikt för manliga rim är regel. Undantagen utgörs i mycket stor utsträckning av visor som har antagits eller kan antas ha västnordisk proveniens. I fråga om följande visor har antagandet redan gjorts: *Sivard Snarensvend* (v. d. Recke a. a. 1 s. 49), *Ulv van Jærn* (ib. s. 104 f.), *Den skaldede Munk* (ib. s. 111 f., jfr noter s. 356), *Rosmer* (*Grundtvigs inl. i DgF* 1), *Hr*

Hylleland henter sin Jomfrue (Grundtvigs inl. i DgF 2, Liestøl i Norske trollvisor s. 92), Hellig-Olav og Trolde (v. d. Recke a. a. 1 s. 227), Trolde og Bondens Hustru (ib. s. 209), Kong Hakon Hakonsøns Død (Grundtvigs inl. i DgF 3), Gjord Borggreve (v. d. Recke a. a. 4 s. 35). Antagandet kan emellertid utsträckas att gälla också för följande ballader: Raadegaard og Ørnen (anknyter till Didrikssagan), Svend Felding (har av Bugge i DgF 3 s. 804 sammanställts med Eddans Sinfjotli; jfr också v. d. Reckes uttalande i annat sammanhang, a. a. s. 1 s. 162: »hvortid Trolde forekommer i nogen oprindelig dansk Vise, er tvivlsomt«), Mindre-Alfs Endeligt (norsk hjälte), Ellensønnerne hævne Fader (fadershämnd ett västnordiskt motiv), Karl af Nørrejylland (efterhärming av den ursprungligen västnordiska — se Widmark i Arv 1959 s. 5 ff. — Hagbard og Signe), Tristram og Isold, Tristram og Jomfru Isolt (anknyter till Tristramsagan).

Det är inte alla danska ballader med 50 % kvinnliga rim eller mer som kan antas vara västnordiska.⁴ Det är inte heller

⁴ Danska ballader med ovanligt många kvinnliga rim är dock nästan alltid sådana som av andra skäl kan uppfattas som sena, jfr v. d. Reckes dateringar i Danmarks Fornviser. Användningen av kvinnliga rim ingår ibland i en mera raffinerad rimteknik, jfr Dals påpekande a. a. s. 281: »Den bevidste rimteknik i DgF 34 Hr Tønne af Alsø og 47 Elvehøj specialiseres til rent kvindelige rim i formentlig endnu yngre viser som DgF 96, 99, 458.« Många kvinnliga rim hör fr. a. hemma i vissa genrer, förutom ballader av västnordisk typ lyriska visor, historiska visor och legendvisor. Lyriska visor uppfattas allmänt som sena, jfr Steenstrup, Vore Folkeviser s. 31 ff. Legendvisornas ålder är något omstridd, se forskningsöversikten hos Dal s. 233 ff., men troligen är de unga i varje fall i Danmark. (Även den mest kända balladen med religiöst motiv, det norska Draumkvædet, kan vara sen, se Hildeman, Medeltid på vers s. 216 ff.) De historiska visorna kan ha växlande ålder men de som har övervikt för kvinnliga rim är nästan alltid sena. Själva ämnesvalet förlägger dem ibland till 1500-talet. Ett par ballader tycks utgöra undantag, Niels Ebbeson och Dronning Dagmars Død. Visornas undantagsställning är möjligen en tillfällighet. Niels Ebbesons historia är dock långtifrån klarlagd. Visan saknar omkväde och man har räknat med en tidig skriftlig avfattning, se v. d. Recke a. a. 2 s. 145. Dronning Dagmars Død har av flera forskare antagits vara äldst bland ballader med fyrradiga strofer,

alla västnordiska ballader som har övervikt för kvinnliga rim. Överförda till danskt område kunde de ansluta sig till den danska rimtraditionen som favoriserade manliga rim. Också västnordiska visor som upptecknats på västnordiskt språkområde visar ibland övervikt för manliga rim. Detta gäller både på Färöarna, se ovan, och i Norge. Även det förhållandet kan bero på att den danska rimtraditionen tagit överhand; de danska riddarvisorna var ju välkända också i Västnorden.⁵ Sambandet i de nordiska balladerna mellan hög procent kvinnliga rim och västnordisk proveniens är under alla förhållanden så starkt att det kräver en förklaring. Det tyder på att den typiskt västnordiska balladen inte uteslutande har haft den danska riddarvisan som förebild.

I en artikel i *Arv* 1959 har jag (s. 25) framkastat tanken att den västnordiska balladen kan ha uppkommit i anslutning till den isländska riman, och framhållit att det skulle förklara de stora likheterna fr. a. i motiv men delvis också i stil dessa båda genrer emellan. En sådan hypotes kunde också förklara de västnordiska balladernas förkärlek för kvinnliga rim. Rima-diktningen utgör enligt ett väl numera allmänt accepterat antagande en särisländsk utveckling av balladen, se t. ex. Noreen *Den norsk-isländska poesien* s. 299 ff. I den strävan till större konstmässighet som den representerar ingick också en mera raffinerad användning av rimmets än den konstlösa som man finner i balladen. Inte bara den andra och fjärde utan också

se Dal s. 403. Den är emellertid »ikke synderlig sikkert overleveret» (*DgF X* s. 285). Rimmen kan knappast anföras som ett indicium mot en tidig datering. De kunde lika gärna ingå i en argumentering som hävdar att klar övervikt för manliga rim inte generellt har präglat den danska fyrradiga balladen i dess begynnelse.

⁵ Det är möjligt att den danska rimtraditionen hela tiden existerade vid sidan av en mera västnordisk. Den norska trollvisan *Venill fruva og Drembedrosi* har övervikt för manliga rim. Den antas av Liestøl, se kommentaren till *folkviseutgåvan*, höra till det äldsta skiktet visor. Kämpavisorna *Hermo ille* och *Ivar Elison* som också har övervägande manliga rim gör däremot intryck av att vara efterbildningar. Längden förefaller tillkommen mest genom ett mekaniskt hopsättande av i kämpavisan gängse situationer, den frodiga berättarglädjen saknas.

den första och tredje raden fick rim. Bruket av manligt och kvinnligt rim tycks till at börja med ha tillåtit vissa variationer, se Noreen s. 308 ff., men snart nog reglerades det i det — som det antas — äldsta och mest använda versmåtten ferskeytt på så sätt att första och tredje raden hade manliga rim, den andra och fjärde däremot kvinnliga.

Att anknyta de kvinnliga rimmen i den västnordiska balladen till rimadiktningen är inte den enda möjligheten att förklara dem. De kunde t. ex. gå tillbaka på en icke nordisk förebild som i så fall också kan ha varit mönsterbildande för rimorna. Det är inte heller uteslutet att den enkla uppdelningen i manliga och kvinnliga rim är alltför grov, om man vill gå till botten med problemen och att den vad det äldsta materialet beträffar borde suppleras med metriska resonemang av det slag Heusler för om medeltida tysk dikt (*Deutsche Versgeschichte* 2). Sådana resonemang blir dock svåra att föra eftersom ingen ballad kan antas ha kommit till oss i ursprungligt skick. Därtill kommer att de isländska rimorna — som är samtidiga med den västnordiska balladen och långt bättre än den har skyddats mot metrisk korruption dels genom sin konstfullhet, dels genom att de tidigt upptecknades — i sin användning av manliga och kvinnliga rim inte visar spår av äldre metriska förhållanden. Man vill ogärna tro att den västnordiska balladen på den punkten skulle vara ålderdomligare.⁶

De kvinnliga rimmen indicerar under alla omständigheter ett möjligt samband mellan rima och västnordisk ballad. Det är naturligtvis särskilt lockande att räkna med ett sådant samband i de fall där de motiviska likheterna är slående. Vi vet att balladerna från olika delar av Norden i mycket stor utsträckning blev nordiskt allmängods. Behovet av ny dansdiktning tycks i dubbel mening ha varit gränslöst. Det är under sådana förhållanden långt ifrån osannolikt att rimorna som

⁶ En översikt över den diskussion som förts om balladens metriska former finner man hos Dal a.a. s. 275 ff. Dal betraktar rimmet i den fyrradiga strofen som ointressant i metriskt sammanhang eftersom man i samma visa finner en växling mellan manliga och kvinnliga rim.

annan dansdiktning har kunnat sprida sig utanför sitt eget hemlands gränser, visserligen då utan de isländska finesserna.

De färöiska kvädena är i detta sammanhang av särskilt intresse därför att de visar att rimadiktningen verkligen varit känd också utanför Island. Det torde framgå redan av att *ríma* på Färöarna kan användas liktydigt med *kvæði*. Som Björn K. Þórólfsson påpekat (Rímur fyrir 1600 s. 50, not 2) liknar också de färöiska kvädena den isländska rimadiktningen. Likheten kan t. ex. yttra sig i att även första och tredje strofraden får rim, se Matras, *Føroysk bókmentasøga* s. 18. Detta gäller t. ex. Koraldskvæði, för vilket Matras uttryckligen räknar med en isländsk ríma som förebild (s. 22). Att de färöiska kvädena på något sätt står i tacksamhetsskuld till Island, omvittnas också av dem själva: *Frøðið er komið av Íslandi skrivað á bók so breiða*, jfr. Einar Ól. Sveinsson (i Nordæla s. 58 ff.). Einar Ól. Sveinsson framhäver starkt att man bakom den västnordiska balladen måste räkna med en skriven källa. Det är också givet att det bakom t. ex. det färöiska *frænarormur* måste ha funnits ett skrivet led där vokalkvantiteten i förra sammansättningsleden (jfr. fvn. *fránn*) inte framgick. Om man tänker sig att den västnordiska balladen i större eller mindre utsträckning utgör en transponerad ríma, blir dock sambandet mellan ballad och saga i sådana fall endast indirekt.

Om det närmare förhållandet saga — ríma — ballad kan man emellertid få besked endast genom en fingranskning av de enskilda texterna. Vid en sådan granskning måste man inte bara beträffande balladen utan också beträffande ríman räkna med traditionens omformning. Då Liestøl (a. a. s. 132) diskuterar den norska visan om Ormaalen — vars namn dock antas vara en förvanskning av rimans Ormar enn /ungi/ — konstaterar han att den står mycket nära Ormars rímur men inte kan avledas från dem eftersom visan har bevarat vissa drag som funnits i prosatexten. Mutatis mutandis drar han samma slutsats i fråga om Ormars rímur. Resonemanget förbiser att grunden för både visa och ríma kan vara en äldre rímatext.

Då Liestøl (s. 124) förklarar att »yvergang fraa den eine til den andre av tvo so nærs skylde diktformer som rímur og folkevisor, veit me ikkje um« så stämmer det inte alldeles med förhållanden som senare har påpekats av Matras. Fr. a. vill man tillägga att Liestøl snarare har pekat på en lucka i våra kunskaper som kräver närmare utredning, än fastslagit en allmängiltig sanning.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Untersuchung behandelt die Reimgewohnheiten in färöischer Balladendichtung und vergleicht mit den Verhältnissen in isländischen, norwegischen und dänischen Balladen. Die färöischen Gedichte zeigen Reimfreiheiten verschiedener Art, aber keine, die sie nicht mit der Balladendichtung in einem anderen nordischen Land teilten. Der am meisten auffallende Zug ist die Freiheit in der Reimanordnung bei zweisilbigen Wörtern. Diese können, wie in Dänemark, mit einem einsilbigen Wort Reim bilden. Sie können auch, wie in Norwegen, mit einem zweisilbigen Wort reimen, das in seiner zweiten Silbe abweichend ist.

Die zweireihige Balladenstrophe bevorzugt auf dem ganzen Gebiet fast ausnahmslos männliche Reime. Die vierreihige Balladenstrophe zeigt genrebezogene Verschiedenheiten. Typisch westnordische Genren haben oft überwiegend weiblichen Reim. Dieser Zug kann andeuten, daß die westnordische Balladendichtung sich im Anschluß an die isländische Verseþik (ríma) entwickelt hat.